

DOBCSÁNYI FERENC

Szeged, Tanárképző Főiskola

Irodalmi évfordulóinkról

Irodalmi hagyományaink ápolására és megbecsülésére – úgy érzem – fokozottabb gondot kellene fordítanunk nevelő munkánk során, mint ahogy ezt eddig tettük. Annál is inkább, mert nélküle ki sem alakíthatjuk tanítványainkban azt a helyes emberi magatartást meghatározó szemléletet, mely szerint a jelen a múltban gyökerezik, s igazán a jövő is csak a kettő összefüggésében világosodhat meg előttünk. Erről a komplexitásról talán József Attila vallott a legmélyebben *A Dunánál* című versében. Az ő megfogalmazott, ars poeticaként is felfogható sorait pedagógiai alapelvünkkel tehetnénk irodalmi nevelésünkben is, mert az irodalom minden korból érintő, megidéző anyaggal nagymértékben növelheti tanítványaink hazá-, nép- és emberszeretétét. Csak tudatosan élnünk kell a kínálkozó lehetőségekkel!

Ezek sorában kiemelt helyen említhetnénk meg az évfordulókat, amelyek mind-mind kitűnő alkalmak irodalmi hagyományaink, értékeink megbecsülésének. Emellett hasznos ismereteket, felejtethetetlen élményt is adhatnak tanulóinknak, de az önálló, felfedező olvasásra is ösztönözhetnek. Csak kellőképpen elő kell készítenünk, jól meg kell szerveznünk, vonzó és érdekes tartalommal kell megtöltenünk, sőt a megoldás változatos formáit sem szabad elhanyagolnunk. Ehhez az alapfeltétel is adott, hisz a tantervmódosítás olyan kedvező helyzetet teremtett, amely lehetővé teszi e feladatok megvalósítását. Eppen ezért tudatosan törekednünk kell, hogy jelentős évfordulóink részévé váljanak irodalmi nevelésünknek.

Ehhez szeretnénk segítséget nyújtani egyrészt azzal, hogy számba vesszük, kikre is kell gondolnunk ebben az esztendőben, másrészt pedig azzal, hogyan tehetjük vonzóvá és tartalmassá ezeket az évfordulókat irodalomtanításunk során.

1. Elsőnek Jókai Mór születésének (1825. február 18.) 150. évfordulóját említenénk. A magyar regényírás nagy mesterének neve nem ismeretlen az általános iskolai tanulók előtt. Gazdag életművéből olvastak már egyet s mást, de talán nem eleget. Pedig ez a kor különösképpen fogékony az általa teremtet és színeiben oly gazdag írói világ befogadására. Meg mindenképpen szegényebbek is lennének tanítványaink műveinek olvasása nélkül! Elég, ha Eötvös Loránd, a világhírű fizikus valto-

mására gondolunk: „Azokat, akik téged követtek, te mindig az erkölcsi emelkedés ösvényére vezetted, s amikor képzeleted ragyogó világát feltárva, szórakoztattad és gyönyörködtetted olvasóidat, nem vontad el őket soba a kötelességek ridegebb útjáról, hanem inkább felkészítetted ezt az utat azokkal a magasztos eszmékkel, amelyeket hirdetni szoktál, s amelyek nélkül boldogulni ezen a földön nem lehet.”

A megemlékezés egyik tartalmas módja ezért éppen az lehetne, ha az író gazdagító életművének meghódításáért minél több tanítványunk indulna el önálló felfedező útra a mi kedvteremtő inspirálásunk, okos irányításunk mellett!

Kínálkozik egy másfajta megoldás is. Szervezhetünk ebből az alkalomból irodalmi kirándulást is, amely arra lenne hivatott, hogy megmutassa a gyermekeknek azt az éltető földközelséget, amelyből Jókai csodás alkotói világa táplálkozott. A balatonfüredi Jókai-ház erről sokmindent elárulhat nekünk, mert az író életében – Budapesten kívül – itt tartózkodott a leghosszabb ideig s legszívesebben. Itt írta sok nagy művét is! A Petőfi Irodalmi Múzeum 1954-ben nem véletlenül helyezte el itt, Jókai kedves tartózkodási helyén azokat a tárgyi emlékeket, amelyek hitelesen megidézhetik az író és az embert egyaránt.

A kirándulás előkészítéseként beszélhetünk arról, hogy Jókai harminckét éves korában fordult meg először Balatonfüreden. Élményéről elragadtatással szólt. Idézhetjük vallomását is: „Sok szép tájképet bejártam hazámnak: jártam az Alföld végtelen rónáin, álltam a székely bavasok csúcsain: de mindenkinél jobban megragadott a Balatonvidék.” Szólhatunk arról is, hogy az egyre gyakoribbá vált látogatások nyomán az író annyira megszerette a szelíd szépségű balatoni tájat, hogy 1867-ben Füreden telket vásárolt. Mikszáth „kis sivatagnak” nevezte a megvásárolt telket, Jókai azonban úgy vélekedett, hogy „éppen az a szép, amikor az ember természere kényszeríti a földet”. 1870-re el is készült a tágas és kényelmes villa. Jókai nagyon boldog volt! Nyomban hozzá is látott a ház környékének csinosításához. A villa mögött nagy gondnal és szakértelemmel szőlőt és gyümölcsfákat ültetett, eléje pedig pompás virágoskertet varázsolt. Itt illatoztak híres ró-

zsái, melyeket maga oltott, szemzett. A virágok között fehér kerti padok, székek várták a vendégeket, éppúgy, mint ma a múzeum-látogatókat.

A kirándulás alkalmával szemlélődésünk első állomása maga a kert lehetne, megidézve: milyen csendben, szorgos munkával teltek az itt töltött nyarak. Az író reggel négy-öt órakor kelt, s szép időben már korán kertjében dolgozott. Kedves kerti szerszámai: ágfűrészt, kiskapáját, metszőollóját ma is itt láthatjuk, akár csak azokat a vénfákat, amelyek még érezték ápoló kezét. Megható szeretettel írt dédelgetett fájáról: „Hadd szóljak rólatok, legbúvebb munkatársaim, segítek, gyámolítom: édes szép zöld fáim! akiket ültettem, magjáról neveltem, ójtok idomítottam: ének emléked földi társak. Ti tudjátok, mennyit süttogtatok nekem? mennyi gondolatot bullatátok alá virágaitokkal? bányász kerestem nálatok eszmét, felüdülést? mennyi álmod, ábrándot árnyékolatok be? egész világ üldözése ellen bogy rejtettetek el? szívnek nebez báborgásait bogy csendesítettétek el? Ha egyszer valaki idejön, azt kérdeni, miért tudtam többet dolgozni nyáron, mint télen, mondjátok el neki, bogy ti is ott voltatok akkor. A szabad természet volt az én sokatírásomnak legfőbb, legmélyebb titka.”

A kertből tízenégy lépcső vezet föl a félmeletes magasságban álló üveges teraszra, ahonnan kitűnő kilátás nyílt annak idején a Balatonra, sőt még a Tihanyi-félszigetre is. Elidőztünk itt is, hisz ezen a teraszon állt az a háromlábú, forgatható teleszkóp – ezt is őrizi a múzeum –, amelyen át az író nyári éjszakákon a csillagos ég titkait fűrkészte. Majd megsejlelhetjük, de már bent a házban, híres csigagyűjteményének néhány darabját, hőmérőjét, barométerét és kis mikroszkópját is: Szerette a természetet, s vizsgálta, kereste nagy törvényeinek titkát, magyarázatát. Az volt a hite, meggyőződése, hogy „a regényírónak ébren is kell látni s álmodni is kell tudni.”

A természet csodájában való gyönyörködés ihlette Jókait legkedvesebb regénye, *Az aranyember* tájázolására is, amelyet már – többek között – füredi otthonában írt. „A kerteskedő, a Balatont imádó Jókai tozódik itt – állapítja meg Bartha János, jeles irodalomtörténész – a *Senki szigete és a Balaton szépségeiben*.” És nemcsak a színekre, hanem a hanghatásokra is felfigyel! Ennek igazolására feleleveníthetjük a mű téli Balatont megjelenítő nagyszerű részletét, melyet gyermekeink *A befagyott Balaton* címmel olvasókönyvükből már ismernek.

Feltétlenül álljunk meg egy röpke pillanatra széleskörű tudását megalapozó könyvei előtt is, idézve szavait: „Az én könyvtáram egyike a legbecsesebb gyűjteményeknek, amelyben minden nevezetes ütleírás, néprajzi, természettudományi mű a legdiszesebb illusztrált kiadásokban feltalálható s legbecsesebbek közte azok az

egérrágta régi krónikák. Ezek az én kalauzaim a múltak történetében s a széles nagy világban.”

Érdemes elidőznünk Jókai íróasztalánál is, amelyen szebbnél szebb műveit vetette papírra. Alig ismerünk írórt, aki egész életén át annyit dolgozott, írt, mint ő. Élete volt az írás, az íróasztal pedig: „*egyedüli sziget a vízőzónben; tündérkastély, ami a mesevilág örömeit rejti; tanácsadónk, ha mindenki elbagyott; ol-tárunk, ha kedélyünk fel van dűlva; uradal-munk, ha mindent elvesztettünk; még a börtönben is az a darab papír, amin a toll végig jut, az öröké szabad hely, az egyedüli négyszögölnyi területe az elidegeníthetetlen szabad-ságnak.*”

A Jókai-ház élményt nyújtó tárgyi emlékeinek csak egy töredékét villantottuk fel. Csupán egy-kettőn akadt meg a tekintetünk. Elsősorban azokon, amelyek megindítóan ember- és földközlebe hozhatják számunkra az írórt, aki húsz esztendőn át élt és dolgozott e falak között. Látnivaló akad még bőségesen a füredi házban, hisz meg sem említettük saját képeit, festményeit, felesége, Laborfalvi Róza művészi pályájának emlékeit, a negyvennyolcas forradalom és szabadságharc ihlette alkotásait, a korabeli dokumentumok sokaságát, a Jókai-művek idegen nyelvű kiadásainak gazdag gyűjteményét. A kirándulás ezt is mind-mind felejthetetlen élménnyé, olvasásra ösztönző erővé varázsolhatja. Kalauzként *Lipták György Jókai Balatonfüreden* című könyvecskéjét ajánljuk. Hasznos útbagazitonk lehet a felkészülésben.

2. Igaza van Illyés Gyulának, hogy a művészek életrajzának addig a határig van jogsultsága, ameddig az a művet szolgálja, annak gyorsabb és tökéletesebb megértését segíti. Ez a gondolat éppen *Szabó Lőrincről* szóló vallo-másában fogalmazódott meg ilyen pregnánsan, kinek születése (1900. március 31.) hetvenötödik évfordulója ugyancsak erre az évre esik. Költészetének igaz értői ugyan nem az általános iskolás tanulók köréből kerülnek ki, de éppen a későbbi befogadás érdekében már itt is szólnunk kell róla, magáról az emberről, úgy, hogy költészetének néhány sajátosságát, a gyermekek számára is felfogható szépségeit, értékeit is megvilágítsuk. Ehhez nyújt segítséget *Illyés Gyula* már említett vallomása, melyet az *Ingyen lakoma* című kötetben találhatunk. Az ő nyomán megjelenítő erővel szólhatunk, hogy mennyi készség, gyöngédség, együttérzés volt Szabó Lőrincben minden élő iránt. Ahány kó-sza kutya vagy macska volt a félszigeten – írja Illyés Gyula –, azt mind a házhoz szok-tatta. Képes volt százmétereket – súlyos be-tegsége ellenére is – elgyalogolni, hogy egy szalonnabőrrel megvendégelje őket. A ma-daroknak visszafütytengett. Láthatóan velük is legszívesebben beszédbe ereszkedett volna. A ház pókjai személyes ismerősei voltak, né-

ven nevezte őket, megkönnyítette életüket az-
zal, hogy hálójukba legyeket rakott.

Mily sokatmondó az az epizód is, amely
egy alkonyati közös barangolásuk alkalmával
történt. Felfedeztek egy harkályt az egyik nyári
ház zárt verandájában. Ősz volt, a ház már
üresen állt. Szabó Lőrinc bizonyos volt, hogy
a madár ott pusztul. Fél éjszakát beszélt ar-
ról, hogyan lehetne mégis kiszabadítani. Haj-
landó lett volna Pestre fölutazni, hogy a ház
kulcsait megszerezze. Oly fontos lett számára
az ügy, hogy már-már elszírta magát. Végül
összeadva a két költő találekonyosságát, az egyik
ablakrekeszről megélesztett konyhakésekkel el-
távolították a gittert, a szögeket, majd az üveg-
lapot óvatosan kiemelték, s így a rabul ejtett
harkály végül is kiröppenhetett.

Igy becsülte Szabó Lőrinc csaknem egyen-
rangú társként az élet legszerényebb hordozóit.
Ez az életérzés ott tükröződik a költészetében
is. Egy-két versében – *Csigabiga, Vizipók,
Hajnali rigók, Mosztári tücsök, Nyitnikék, Ma-
darak, Ficseri-füstii, Újévi katica* stb. – ezt
meg is láttathatjuk tanítványainkkal.

Az sem véletlen, hogy költészetének gyakori
tárgya, visszatérő motívuma a nap. Illyés erről
így írt: „*A bideget gyűlölte. A napot viszont
személyes ismerősének tekintette; gyönyörrel
nyújtózott el melegében; messzi kikandikáló fé-
nyére is rámosolygott. Semmi forróság nem
volt neki elég. A legvadabb júliusban is úgy
sütkérezett az átizzott köveken, mint a gyík.*”
Ez a napimádat süt át jónéhány versén szinte
himnikus erővel: *Ima az utcán, A nyárégi
naphoz, Július csatája, Március a körúton, Az
áprilisi rügyekhez, A forjicia éneke, Májusi
orgonaszag* stb.

Egy ilyen villanásnyi emlékezés is elindít-
hatja tanítványainkat egy érdekes költői világ
teljesebb megismerése felé. És akkor munkánk
már nem volt hiábavaló.

3. A munkásosztály nagy költő fiának, József
Attila születésének (1905. április 11.) hetve-
nedik évfordulója különös fénnel és ragyo-
gással emelkedik ki az évfordulók sorából.
Hisz erre a csodás, rügyfakasztó hónapra esik
a szabadság születésnapjának 30. évfordulója
is, amelyben a költő töretlen lélekkel hitt, re-
mélte, és amelyet kinzó sóvárgással várt: „*Jöjj
el, szabadság! Te szülsz nekem rendet...*”

A megszületett rend váltotta valóra álmait
is, mert *emberséget* adott az embernek, „*ma-
gyarságot a magyaroknak*”, megvalósítva azt is,
„*bogy mi ne legyünk német gyarmat*”. És ha
nem is adatott meg személyes kívánsága, hogy
szépet, jót írhasson, *boldogabb éneket* zenghes-
sen, de *emberi világot* alakító költészete dia-
dalmaskodott: egész népet tanítja már.

Nem véletlen az sem, hogy a költészet nap-
ját épp április 11-én, a költő születésnapján
tartjuk. Vallotta: „*A mű nem annyira a mű-
vész, mint inkább azok által él, akik szeretik
a művészetet, s azért szeretik, mert keresik az*

emberséget.” Ennek a József Attila-i felisme-
résnek a hitével kerül megrendezésre most is,
mint minden évben a költészet napja.

Ebben az összefüggésben kell nekünk is ké-
szülnünk a József Attila-évforduló méltó meg-
ünneplésére, illetve ez a komplexitás adhat
mind a három nevezetes napnak mélyebb ér-
telmet és tartalmat.

Egyik feladatunk annak az igazságnak a fel-
ismeréséből adódhat, melyet Sőtér István így
fogalmaz meg: „*Az ember és műve kölcsönö-
sen meghatározzák egymást, egyiket sem fog-
hatjuk föl a másik nélkül.*” Mindkettő meg-
idézése tehát nemcsak szükséges, hanem izgal-
masan szép feladat is diáknak és tanárnak egy-
aránt, különösen akkor, ha megengedjük, hogy
tanulóink az önállóság és a felfedezés öröme-
vel végezzék el ezt a munkát. Tiszta forrás-
ként József Jolán *A város peremén* című mű-
vét éppúgy ajánlhatjuk, mint a költő élet-
rajzát (*Curriculum vitae*) és összes verscinek
kötetét. Életrajzi epizódok és versek egymást
megvilágító és kiegészítő sorrendje adja ennek
a megoldásnak a lényegét. Ez a forma azonban
nem nélkülözheti a tanár sugalmazó, irányító
közreműködését, sőt ez az ünnepi óra egy
olyan felszabadult és alkotó légkör megterem-
tését kívánja meg tőlünk, amely nemcsak az
élmény erejével ajándékozza meg a gyerme-
ket, hanem azzal a szemlélettel is – minden
tétélességtől mentesen, hogy ember és műve,
ember és kora kölcsönösen meghatározzák egy-
más, s ennél fogva „*az irodalom megértése ér-
dekében nemcsak a műből kell kiindulnunk, ba-
nem az emberből is, az embert pedig csak a
kor, s a kort is csak az ember figyelembe-
vételével érthetjük meg igazán.*” Végso-
ron ez a szemlélet a frappáns Sőtér-i meg-
állapítással is összefügg, hogy „*az irodalmat
azért érdemes megértünk, bogy az embert
megérthessük.*”

József Attilához méltó és meghitt megemlé-
kezés lehet az is, ha csak a költő verseit szó-
laltatják meg tanítványaink. Azokat a verse-
ket, amelyek a verskötet olvasgatása közben
különösképpen megragadta figyelmüket, s azt
szívesen, az élmény hatásának eredményekép-
pen könnyedén meg is tanulták. Az ilyen vers-
tanulás remek fokmérője lehet a mű megérté-
sének és kitűnő eszköze a költői nyelv alapos
megismerésének is. A megszólaltatott versek
összessége viszont – a szabad választás elle-
nére vagy éppen annak alapján – átfogó és
élményerejű képet adhat magáról a költőről
és költészetének sokszínűségéről is.

Megszólaltathatjuk verseit tematikus rende-
zettséggel is, felerősítve olyan kortársak ha-
sonló alkotásaival, akik ugyancsak átérték és
megörökítették az elnyomott nép küzdelmes
életét, de az is megadatot számukra, hogy
népünk felemelkedéséről is szólhattak. A meg-
oldás szemléletformáló ereje nem vitatható,
mert így érzékletesen láttatni tudjuk, hogy a

jelen a múltban gyökerezik, s úgy halad a jövő felé.

4. Az év utolsó, de jelentőségénél fogva annál fontosabb *Vörösmarty Mihálynak*, a Szózat költőjének kettős: születésének (1800. december 1.) 175. és halálának (1855. november 19.) 120. évfordulója.

A megemlékezés alkalmával elsősorban példamutató életútját, jellemének emberi nagyságát érdemes megidéznünk tanítványaink előtt. Szólhatunk – többek között – arról, hogy az elszegényedett, kilencgyermekes nemesi családból származó költő hogyan küzdötte fel magát a művelt ifjak sorába. Sokat mondhat tanulóinknak az is, hogy édesapja korai halála után már 17 éves fővel maga kereste meg kenyerét, s mint legidősebb fiú mennyi felelősséget érzett árván maradt öccsei és özvegy édesanyja iránt. „*Örömet vennék, tudom, rubátlan öcsém, örömet venné kedvesasszonyanyám, ha valami olyat küldhetnék, amire szüksége van. De nem küldhetek egyebet a jókívánságnál, mert szegényember szándokát boldog isten bírja, nem segíthetek, mint szívemből segíteni akarnék.*”

Ugyancsak sokat árul el a költő emberi nagyságáról, érzés- és gondolatvilágáról, ahogy a Perczel fiúkat nevelte! Nemes emberi érzésre vall az is, ahogy fáradozott Petőfi költői elismertetésén. Magának a költőnek a vallomása, bizonyítja ezt leginkább: „*Debrecenből utaztam 1844. februárban kopott ruhában egy pár bússzással s egy kötet verssel... A végső ponton álltam, kétségbeesett bátorság szállt meg és elmentem Magyarország egyik legnagyobb emberéhez oly érzéssel, mint a kártyás, ki utolsó pénzét teszi föl, hogy élet vagy halál. A nagy férfi átolvasta verseimet, lelkes ajánlásra kiadta a Kör s lett pénzem s nevem. E férfiu, kinek én életemet köszönhetem, s*

kinek köszönheti a baba, ha neki valamit beszélni, vagy használni fogok, e férfiu: Vörösmarty.”

Annak megvilágítására is gondolnunk kell, hogy Vörösmarty egyike volt azoknak a költőknek, akik a legszebben tudták megvalósítani életükben a magánélet és a közélet egységét, harmóniáját. Tetteiért, meggyőződéséért mindenkor vállalta a felelősséget, a legnehezebb napokban is. „*Nem szeretném becsstelenséggel vásárolni meg életemet vagy szabadságomat*”, s önként jelentkezett a katonai törvényszéknél, pedig azoknak a hazafiaknak a sorába tartozott, akiket a császári rendőrség és helytartótanács kezdetől fogva éber szemmel figyelt.

„*Az életét hazájának áldozott férfiú halálával is a nemzeti érzelem nyilvánulására adott alkalmat*” – írja Gyulai Pál. Vörösmarty első életrajzírója. Valóban, temetése hazafiúi tünnetes volt, mert „*Pest emberi emlékezet óta nem látott ily népes temetést. Húszezer embernél több követte a koporsót s a fogatok számlálhatatlan sora lepte el az utcákat... A főváros népe, midőn a hazafiság és nemzetiség nagy költőjének ily fényes végtiszteletet adott, egyszersmind ki akarta mutatni hazafiúi érzelmeit, hogy megfogya bár, de törve nem, él nemzet e hazán.*”

Amilyen tiszta, egyenes és becsületes volt élete, olyan tiszta és nemes költészete is. A rendületlen hazaszeretet nemcsak életének volt egyedüli értelme, éltető eleme, hanem költészetének is. A költői nyelv meggyőző és magával ragadó erejével megírt nagyszabású versei ma is becsületes helytállással, emberségre és cselekvő hazaszeretetre tanítanak. Értő megszólaltatásuk számunkra nemcsak hagyománytisztelt, hanem elvárt kötelesség is.

PÓSA LAJOS

Szeged, Tanárképző Főiskola

Az ábrák szerepe a földrajz tanításában

A közlés legősibb vizuális eszköze a rajz. Az írásjelek rajzokból egyszerűsödtek elvont jelekké. A rajz szerepe azonban nem csökkent, mert bizonyos információk közlésének legérthetőbb, olykor mással nem pótolható eszköze ma is. Emellett a rajz nemzetközi, bármely nyelven érthető közlési eszköz.

A rajzzal illusztrált közlés az oktatás legősibb „audio-vizuális” eszköze. Szerepe az oktatás történelme során változott, – túlzottan előtérbe került, vagy indokolatlanul háttérbe szorult –, de sohasem szűnt meg. Napjaink földrajzoktatásában látszólagos hullámvölgy alakult ki e tekintetben.* Úgy tűnik, hogy a rajzolás szerepe

* 1968-ban a Földrajztanítás lapjain napvilágot látott polémia azt mutatta, hogy középiskolai földrajzoktatásunkban egyszerűen kérdésessé vált a rajzolás fontossága.